

מחלוקת רב אחא ורבינא אי אמרינן לבוד באמצע

בגמרא במסכת סוכה (יח.) למדנו: אמר אביי אויר שלשה בסוכה גדולה ומיעוטו... הוא מיעוטו... והני מילי מן הצד אבל באמצע פליגי בה רב אחא ורבינא, חד אמר יש לבוד באמצע וחד אמר אין לבוד באמצע. והר"ן (ט. מדפה"ר) ביאר טעם הסובר שאין לבוד באמצע, שהוא סבירא ליה שאין לבוד בסכך, ולמד כן מדאמרינן (לעיל ה'): שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני, ומסקנת הגמרא שם שמחיצין אתא לגוד וללבוד ולדופן עקומה, ומשום כך ס"ל דכל דין לבוד הוא פרט בהלכות "מחיצין" דוקא ולא בסכך. ואילו המאן דאמר שיש לבוד באמצע סבירא ליה שאין לחלק בין סכך למחיצה לענין זה.

חידוש הר"ן שבמיעט סמוך לכותל אין אומרים לבוד ודופן עקומה להכשירו

והוסיף הר"ן בטעם הדבר שהביאה הגמרא מחלוקת זו דוקא באופן שהיה אויר גדול מג' טפחים ומיעוטו, כיון שהיה צד לומר שאף למאן דאמר אין לבוד באמצע, אם ימעט את האויר מצד הדופן באופן שישאר פחות מד' אמות סמוך לדפון, אם כן יכולים אנו לומר שהדופן ממשיך עד סמוך לאויר מדין דופן עקומה, וממילא האויר נמצא בצד והוא ליה לבוד מן הצד. ולכך הביאה הגמרא מחלוקת זו באופן זה לומר שאפילו אם מיעט את האויר סמוך לדופן "לא אמרינן דופן עקומה ולבוד כי הדדי, הלכך כי מיעטו מצד הדופן - אותו מיעוט, סכך מיחשב ולא דופן, והוא ליה לבוד באמצע". הרי פשוטות לשון הר"ן ששני דינים אלו "דופן עקומה" ו"לבוד" אינם מתקיימים יחד, וע"כ אם בעינן לדין לבוד ממילא יש לנו להחשיב את כל המיעוט כחלק מהסכך והוא ליה לבוד באמצע, ואם נחשיב המיעוט כחלק מהדופן מדין דופן עקומה אם כן לא נוכל עוד לומר דין לבוד למעט האויר.

מחלוקת הפוסקים בדין דופן עקומה כשאין הדפנות מגיעות לסכך

והנה בשולחן ערוך (סימן תרלב ס"א) נפסק: סכך פסול פוסל באמצע בארבעה טפחים, אבל פחות מארבעה כשר... ומן הצד אינו פוסל אלא בארבע אמות, אבל פחות מארבע אמות כשרה דאמרינן דופן עקומה. דהיינו לומר שאנו רואים כאילו הכותל נעקם ויחשוב זה הסכך הפסול מגוף הכותל, ודבר זה הלכה למשה מסיני. וכתב המגן אברהם (סק"א) שמלשון השולחן ערוך "שאנו רואים כאילו הכותל נעקם" משמע דדין זה הוא דוקא כשהדפנות מגיעות לסכך, והביא כן בשם הר"ן והב"ח.

בתשובה ששלח רבי ברוך מליסא לרבי עקיבא איגר, הוא תמה על דברי הר"ן מדברים מפורשים אותם אומר הטור, על דין זה של דופן עקומה. וכך כתב הטור: מן הצד אינו פוסל אלא בד' אמות אבל פחות מד' אמות כשרה דאמרינן דופן עקומה אפילו אין הדופן אלא עשרה טפחים והגג גבוה ממנו הרבה, שאנו רואין הדופן כאילו עולה עד למעלה, ואז נאמר דופן עקומה, עכ"ל. דהיינו שתחילה אומרים דין גוד אסיק ומשלימים הדופן אף שאינה מגעת עד הסיכוך כאילו מגעת עד הסכך, ואחר כך אומרים דין דופן עקומה כאילו הכותל נעקם. ותמה אם כן אותו רבי ברוך, על דברי הר"ן הטעונים ביאור, מדוע באמת מעמיד הוא את דין דופן עקומה דוקא באופן שהדפנות מגיעות לסכך ולא 'משתמש' תחילה בדין גוד אסיק כאילו מגיעות הדפנות לסכך.

ביאור רבי עקיבא איגר שהר"ן לשיטתו שאין אומרים שתי הלכות יחד

רעק"א בתשובתו (ח"א סימן יב) מבאר שהר"ן אזל לשיטתיה בסוגייתנו, שהרי בדברי הר"ן אכן מתבאר שלא משתמשים בדין לבוד ובדין דופן עקומה כי הדדי, והיינו שאין משתמשים בשילוב שני דינים אלו הנלמדים מהלכה למשה מסיני כדי להכשיר את הסוכה, ואם כן הוא הדין באופן שאין הדפנות מגיעות לסכך שלא נאמר גם דין גוד אסיק וגם דין דופן עקומה יחדיו.

אמנם מגביל רע"א את ביאור דברי הר"ן, שאין כוונת הר"ן שאי אפשר להכשיר את הסוכה על ידי שתי הלכות. אלא כוונת הר"ן שבעינין שכל הלכה בפני עצמה לא תזדקק להלכה השניה לעצם דינה, ואילו בשני מקרים אלו, במקרה של לבוד באמצע ובמקרה של דופן עקומה כשאין דפנות מגיעות לסכך, הלכה אחת זקוקה להלכה השניה כדי שניתן יהיה לאומרה. היינו שלמאן דאמר אין לבוד באמצע אם כן לא שייך לומר דין לבוד בכהאי גוונא אלא אם נאמר תחילה דין דופן עקומה שעל ידי זה יהיה הריחוק מן הצד ושוב הוא ליה לבוד מן הצד ואמרינן לדין לבוד, ונמצא שהדין 'לבוד' נזקק לדין 'דופן עקומה', ובכהאי גוונא דעת הר"ן דלא אמרינן ליה, דלא אמרינן הלכה אחת מכח הלכה אחרת.

והוא הדין לענין דופן עקומה באופן שאין הדפנות מגיעות לסכך, שכיון ששורש דין דופן עקומה היינו שאנו מחשבים הסכך כחלק מהדופן וכאילו נתעקמה הדופן, אם כן לעולם בכדי לומר דין דופן עקומה בכהאי גוונא בעינן תחילה לדין גוד אסיק, ואם כן הלכה אחת אינה נאמרת אלא מכח ההלכה השניה ואין אומרים כן לדעת הר"ן.

נפק"מ בין ד' אמות סכך פסול ואחריו אויר ב' טפחים לציור הפוך

ומכך הוציא רע"א נפק"מ להלכה באופן שמצד הדופן יש סכך פסול פחות מארבע אמות ואחר כך עוד ב' טפחים אויר. דלדין שיש לבוד באמצע אם כן להכשר הסוכה בעינן לשני דינים, א' דין דופן עקומה לסכך פסול פחות מד' אמות שסמוך לדופן, ב' דין לבוד לאויר שאחר כך. והנה לפי פשוטות ההבנה בדברי הר"ן דלא אמרינן

דין לבוד
באמצע

ו'השתמשות'
בשני דינים

יום ראשון טז אב
סוכה דף יח

הצטרפות לקבלת

החירוש היומי:

a8843414@gmail.com

שני דינים להכשר הסוכה, אם כן הוא הדין כאן תהיה הסוכה פסולה כיון שסוף סוף אנו צריכים להשתמש בשני דינים אלו כדי להכשירה. אך לפי תוספת ההבנה בר"ן כפי שביאר הגרעק"א שעיקר החסרון הוא רק באופן שהלכה אחת באה מכח ההלכה האחרת, אם כן בציור זה שדין הדופן עקומה לא צריך לדין הלבד, ודין הלבד לא צריך לדין הדופן עקומה שהרי להלכה קי"ל שיש לבד באמצע, ממילא תהיה הסוכה כשרה למרות שאנו נדרשים לב' הדינים, דין לבד ודין דופן עקומה. אמנם במקרה הפוך שסמוך לדופן יהיו ב' טפחים אויר ואחר כך עוד ד' אמות סכך פסול, בכהאי גוונא הרי אי אפשר להתחיל לדון דופן עקומה כיון שיש אויר מפסיק בין הכותל לסכך הפסול, ועל כרחך צריך תחילה לדון דין לבד לקרב הכותל לסכך הפסול ורק אחר לדון דין דופן עקומה. נמצא שדין דופן עקומה בא לנו מכח ההלכה של לבד, ולדעת הר"ן אין אומרים כן וממילא תהיה הסוכה פסולה. ועל כך מעיר רע"א: ותמוה בעיני שלא הובא מדבר זה ומסברת הר"ן הנ"ל לדינא.

פסק הפוסקים שאומרים דין גוד אסיק גם כשהדפנות אינם מכוונות ובעינין לדין לבד

וביותר תמה רע"א מפסק השולחן ערוך (סימן תרל ס"ט) לגבי דין גוד אסיק באין המחיצות מגיעות לסכך: היו דפנותיה גבוהים שבעה ומשהו והעמידם בפחות משלשה סמוך לארץ כשרה, אפילו הגג גבוה הרבה ובלבד שיהא מכוון כנגדן ואפילו אינו מכוון ממש רק שהוא בתוך שלשה כנגדו כשרה. והרי אם הגג גבוה הרבה הסוכה כשרה מדין גוד אסיק, ואם אין הדופן מכוונת אלא בתוך שלשה כנגדו הסוכה כשרה מדין לבד, ובאמת בבית יוסף הביא מקור כל דין ממקום אחר אלא שהרכיב שני הדינים לציור אחד. ותמוה, הרי לדעת הר"ן אין הדין כן, כי דוקא כשכל דין בציור אחר יש להכשיר את הסוכה, אך באופן שהסוכה צריכה לב' הדינים היינו שתחילה צריך להגביה את הדופן מדין גוד אסיק ורק אחר כך אפשר על ידי לבד לקרבה לסכך, אם כן דין ה'לבד' בא רק מכח דין ה'גוד אסיק' ובכה"ג אין להכשיר את הסוכה. והתמיהה רבה יותר על המגן אברהם שהביא את דברי הר"ן המצריך דפנות מגיעות לסכך לגבי דין דופן עקומה והרי השולחן ערוך לכאורה ע"כ לא סובר כן כפי שמבואר מדבריו לגבי דין גוד אסיק. וגם קשה על הבית יוסף שלא ציין שהטור שאומר אף הוא כדן זה לגבי גוד אסיק חולק על הר"ן לגבי דין דופן עקומה שצריך שיגיעו הדפנות לסכך. ועמד הגרעק"א בקושיא.

ביאור העמק ברכה שלא שייך לדון דופן עקומה כשבמצאות אין הדופן מגיעה לסכך

בעמק ברכה (סוכה אות ז) מציע רבי אריה פומרנצ'יק הסבר חדש בדברי הר"ן, הן לגבי דין זה שצריך שיגיעו הדפנות לסכך כדי לומר בהם דין דופן עקומה, והן לגבי זה שאין די בדין דופן עקומה כדי שנאמר לאחרי דין לבד כלבוד מן הצד ולא כלבוד באמצע. באופן שכלל אין כוונת הר"ן למה שהוציא רבי עקיבא איגר בדעתו שהוא סובר שאין אומרים שתי הלכות יחד עכ"פ באופן שהלכה אחת באה מכח חברתה. ואם אכן אין זו כוונת הר"ן ממילא מסולקת קושיית רע"א שכן יהיה הדין גם לגבי דין גוד אסיק באופן שאין המחיצה מכוונת כנגד הסכך אלא רחוקה ממנו מעט בתוך ג' טפחים. תחילה מבאר הגר"א פומרנצ'יק את טעמו של הר"ן בכך דבעינין דפנות מגיעות לסכך לענין דופן עקומה. לדבריו, משמע להדיא מדברי הר"ן שטעמו הוא בפשיטות ממש, כיון שדופן עקומה עניינה שאנו רואים כאילו הכותל נעקם ומגיע עד הסכך הכשר, ממילא לא שייך לומר דין זה אלא רק באופן שהדפנות מגיעות לסכך. משא"כ אם הדפנות אינן מגיעות לסכך, לא שייך לומר שהסכך נחשב כחלק מהדופן, כיון שהוא אינו מחובר כלל לדופן ויש הפסק אויר ביניהן. לבעיה מציאותית זו שהסכך והדופן אינם מחוברים, לא יועיל כלל דין "גוד אסיק" כי דין זה לא מועיל אלא לענין דינא שאנו רואין את המחיצות כאילו הן עולות למעלה, אבל סוף סוף הרי במציאותם הסכך והדפנות אינם מחוברים יחד ולא שייך להגדיר את הסכך כחלק מהדופן.

דין דופן עקומה נאמר רק באופן שע"י דין זה תוכשר הסוכה תכף

אם כן, אין כוונת הר"ן כלל שיש חסרון באמירת שני דינים או באמירת דין הבא מכח דין אחר. כך גם אין כוונתו לזה במה שנקט בדעת האומר אין לבד באמצע שאי אפשר לעשות האויר לאויר מן הצד על ידי דופן עקומה ושוב להכשירו כדן לבד מן הצד. אלא ביאור כוונתו, שלדעתו לא נאמרה ההלכה של דופן עקומה אלא באופן שעל ידה תוכשר הסוכה תכף, משא"כ באופן שגם אחרי שנאמר דין דופן עקומה עדיין לא תהיה כשרה הסוכה ונצטרך לומר דין אחר כדי להכשירה בכהאי גוונא כלל לא נאמרה ההלכה דדופן עקומה. ולכן כיון שלמ"ד שאין אומרים לבד באמצע איננו יכולים להכשיר את הסוכה מדין לבד רק אחרי שנאמר דין דופן עקומה, אך מאידך 'דופן עקומה' אינה נאמרת אלא באופן שאחריה כבר תוכשר הסוכה, ממילא אי אפשר למאן דאמר זה להכשיר את הסוכה.

אמנם, לדידן שאמרינן לבד באמצע אם כן אפשר תחילה לומר דין לבד ושוב להכשיר את הסוכה מדין דופן עקומה, כיון שמיד עם אמירת דין זה תוכשר הסוכה, ואם כן מיושבת תמיהת רעק"א על מה שלא חילקו הפוסקים בין האופן שב' טפחים סמוך לכותל אויר ואחר כך ד' אמות סכך פסול ובין מקרה הפוך בו ד' אמות סמוך לכותל סכך פסול ואח"כ אויר ב' טפחים.

וכן מיושבת קושיית רע"א מדין גוד אסיק, שם מבואר בפוסקים בפשיטות שאומרים דין לבד וגם דין גוד אסיק, כי באמת אין כל חסרון אף לדעת הר"ן באמירת שני דינים וכל החסרון הוא דוקא לגבי דין דופן עקומה, שבעינין שבמצאות תגיע לסכך להגדיר הסכך כדופן שנתעקמה, וכן שאחרי אמירתה תוכשר הסוכה בלא צורך בדבר אחר.

החידוש הימני הוקדש לעילוי נשמת

הרב יהודא בן חיים בורא זצ"ל מרת מרים בת ראובן ע"ה

לתרומות והנצחות נא לפנות למייל המערכת